

Spomini na leto 1968: človek je mnogo več kot samo privesek ekonomije

Cvetka Hedžet Tóth

Zotožnostjo se lotevam teme, ki je ponotranjeni del mene in mojega študentovstva. Gre predvsem za triletno obdobje 1968–1971, od katerega mineva pol stoletja. Kot mladi smo doživeli drugo polovico 20. stoletja, ki je bilo v celoti eno najbolj spolitiziranih, to je s politiko zasvojenih stoletij v zgodovini človeštva. Politizacija je bila tudi naš odziv na stvarnost, ki smo jo doživljali v stoletju, ki se ni znašlo onkraj dveh totalitarizmov, vzhodnega in zahodnega, kar smo želeli in za kar smo si prizadevali. Svet je pristal v kobiličarskem kapitalizmu ali bolj imenitno rečeno: v neoliberalizmu. Kobilice so požrešne: kamor se spustijo, vse opustošijo in nato odletijo pustošit naprej, tako kot kapitalizem.

Iz obdobja 1968–1971 sem osebno za vedno privzela to, da mora biti politika samo sredstvo, nikdar cilj, in da gre pri politizaciji sveta najprej za udejanjanje idealov, vrednot. Na pomlad leta 1968 smo s češkimi in slovaškimi kolegi vpili: »Tito – Dubček«, »Naše morje – vaše morje«, želeli smo udejanjiti solidarnost svetovnih razsežnosti v imenu pravičnosti. Ker so v takratnih časih ameriški bombniki vsak dan bombardirali Severni Vietnam, smo v kakšnem prijetnem ljubljanskem lokalu s pestmi tolkli po trdih, lesenih mizah in vpili, bolje skandirali: »Ho, Ho, Ho Ši Minh!« Ko smo demonstrirali po ljubljanskih ulicah,

smo v prestižnih predelih mesta glasno kričali: »Malomeščani!« in »Šiki Miki (tj. malomeščan), sramuj se svojega kičastega bogastva!« Leto 1968 pa je bilo tudi leto, ko so sile varšavskega pakta 21. avgusta vkorakale na Češkoslovaško. Nekaj skrajno mučnega in grozljivega je bilo čutiti vsepovsod in se je od takrat samo stopnjevalo.

Socializem pri nas je nastal z ogromno herojstva, vendar smo mi, študirajoči, opazili, da mu je začelo primanjkovati reproduktivne zmožnosti, kajti vsak sistem za svoj obstoj potrebuje učinkovit mehanizem sprotne obnove. Za to smo si prizadevali takrat, ko smo vztrajali pri konceptu policentričnega razvoja na vseh ravneh, od ekonomskega, socialnega, zdravstvenega, kulturnega itd. Politiki so nam prisluhnil in nas, priznam, tudi upoštevali, mnogi, predvsem mlajši, so nam svetovali, da svoje pobude vedno napišemo v obliki programa in ga posredujemo naprej. V Sloveniji s tem ni bilo težav – da ne bo nesporazuma: delali smo na podlagi slogana »Želimo več demokracije, vendar ne z manj, ampak z malo več socializma«.

In poznejši razvoj dogodkov? Bila sem v generaciji, ki je takrat verjela v vse-osvobajajočo moč politike in na koncu ostala praznih rok, kajti idejo organizirane solidarnosti je zdajšnja doba – po uradnem koncu socializma 1989 – zavrгла, to idejo, romantično utopijo, v imenu katere smo mnogi, ki smo študirali v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, bili pripravljene jurišati celo na nebo ter še z eno potezo svet in razmere v njem spremeniti v pristno domovanje za prav vsakega človeka. In ni nam žal!

Glasno in skupaj z Beatlesi smo peli in sanjali o svetu, v katerem ni nebes in pekla pod nami, le modro nebo nad nami, tudi ne držav in prav ničesar, za kar bi se pobijali in za kar bi morali umreti. V svetu brez religij in cerkva bi živeli v miru. Vabili smo vsakega, ki je sanjal, da se nam pridruži, kajti to bi bil svet brez trpljenja, lakote, kot en sam bratski svet, v katerem ni pohlepa, zavisti in tudi ne zasebne lastnine in vsi ljudje bi si med seboj vse pravično delili in v tem svetu bi prav vsak človek bival varno, imel varen dom. Kako lepo je te sanje povzel v svojo pesem Predstavljalj si (Imagine) John Lennon in z njo v bistvu podal drugi Komunistični manifest, kakor je to on sam izrecno povedal in poudaril. Kar je bilo takrat na vzhodu, ni bil pravi komunizem, je svaril in zato govoril o socializmu, tem, ki nam je bil ideal kot svetovni proces. Še danes velja ta Lennonova pesem za eno najbolj popularnih in najpogosteje predvajanih.

Lennon je umrl v atentatu decembra 1980, nanj so streljali, on pa nam je trajno zapustil sanje, ki jih nikdar ne bomo nehali sanjati. In treba je sanjati, kajti dokler sanjamo, smo, bivamo. Peli smo tako kot Beatlesi in prav tako smo prisluhnili Bobu Dylanu in njegovemu Vremenarju, ki svari: »Ne potrebuješ vremenarja, da ti pove, kam piha veter«, saj očitna piha v smeri revolucije. In čas zanjo je napočil. Kakšno veselje smo doživljali, ko smo desetletja pozneje izvedeli, da je Dylan prejel Nobelovo nagrado za književnost!

Če je človek sam levičar, začuti neko težko izrekljivo mero uporniškega ponosa in začne kljubovati, noče stran – tako kot pri nas še vedno mnogi. Nezlomljivost in vztrajnost se zadnja leta spet oglašata in vračata, kajti Marxove misli, da svet in razmere v njem zares spremenimo, ne spremlja dejstvo, da se je svet spremenil na boljše in da so v njem krivice izginile. Torej! Iz nemirnih let 1968–1971 smo se trajno naučili, da moramo obstoječe stanje družbe vsakokrat znati razbrati z njenih obrobij oz. na njenih mejah, ta trenutek s prekarnostjo, naraščajočo revščino, brezposelnostjo, nemočnimi upokojenci. Skratka, za te z obrobja gre, izrinjence, dobesedno za avtsajderje.

Hej, to je bil čas, ko smo spolitizirali prav vse, tudi življenje od spodaj v dimenziji vsakdanjosti, in svetu smo zavpili, da potrebujemo spremembe na vseh ravneh, tudi na področju medčloveškosti, ne samo sprememb od zgoraj, kajti resnična sprememba sveta je proces, ki zdaleč presega zgolj in samo politično področje. Glasovi teh z obrobja so postajali čedalje glasnejši in upor, ki se je nadaljeval na glasbenoumetniškem področju, je šokiral celo salonske levičarje: najstniška kultura je postajala krik nezadovoljstva zemlje, kar je nam, ki ta čas opazujemo za nazaj, zdaj že skoraj vir nekakšnega občudovanja, kajti gre za upor v letih intenzivnega gospodarskega razcveta.

Obljubljena dežela kot utelešenje tega, kar svetopisemsko simbolizira prispodoba loncev, polnih mesa, ni zadoščala neki najbolj temeljni in pristni človekovi potrebi, potrebi po svobodi, in potrošništvo se je izkazalo kot rafiniran sistem, ki je uspešno prikrival eno najbolj žgočih pomanjkljivosti zahodnega sveta – njegovo represivno svobodo in diktat potreb, ki so vodile do nove uniformiranosti in vsiljene identitete, ki je bila drugačnost pripravljena obravnavati kot patologijo po psihiatričnih zavodih. To je bila naša mladost, ki je v šestdesetih letih zahodni tip tolerance s pomočjo Herberta Marcuseja imenovala represivna toleranca. Za represivno družbo je značilno, da je to svet,

v katerem sta svoboda in nesramnost pobratima, recimo v stilu svobodnega nošenja orožja in seveda streljanja vsevprek. Gre za generacijo, ki je mislila, skrajno senzibilno razmišljala, kajti nemišljenje je zlo in to se je dogajalo v fašizmu. Sreča mišljenja pa je to, če v vsakem trenutku, še tako nemogočem, sploh lahko mislimo in zelo smo se potrudili.

Juriš na nebo – zasebno je politično

Kaj je želela svetu dopovedati generacija študentskih upornikov leta 1968, ki je v Latinski četrti v Parizu spontano postavljala barikade ravno tam, kjer so stale v pariški vstaji proti Nemcem leta 1944? Še pred tem so bile podobne barikade v revolucijah v letih 1830, 1848 in 1871 v Pariški komuni, revolucionarna tradicija se je nadaljevala, samo da je najnovejša imela lastno sporočilo, ki ga je starejša generacija levičarjev težko razvozlala. Smisel takratnih napisov je spravil v zadrego uradno marksistično ideologijo vzhodnega bloka, kajti nič od tega, kar je veljalo za revolucionarni subjekt, ni bilo prepoznavno od Berkeleyja in Ciudadá de Méxica vse tja do Varšave, Prage, Beograda in celo Ljubljane. Proletariat ni bil več ready made, izgotovljeni subjekt, onemel je in zatajil. Sporočilo te – se pravi moje generacije '68 – v marsičem ni bilo politično v tradicionalnem pomenu besede.

Danes vem, da je bila to revolucija »od spodaj«, ki je skušala dopovedati revolucijam »od zgoraj«, da je resnična sprememba sveta proces, ki zdaleč presega zgolj in samo politično področje. Da bi svet in razmere v njem spremenili v pristno domovanje, da bi prebivali v svetu vsepovsod kot doma – za to je treba storiti še ogromno in revolucija mora stopiti v vsakdanje življenje in spremeniti osebne odnose, medčloveškost na vseh ravneh. S tem je seveda revolucija bistveno več kot samo politični cilj, kajti kot hipiji smo si prizadevali za rehabilitacijo tradicionalno zatrtih estetsko-erotskih kategorij.

Kakor koli že, tudi takrat popularna parola »Prepovedano je prepovedovati« in še bolj parola »Bodimo realisti, zahtevajmo nemogoče« je bila utopija, ki smo jo kot mladi uporniki občutili in sporočali politikom, staršem, učiteljem, celo vesolju. Razkol med ideologijo enakosti in enakopravnosti ter bivanjem je postal tolikšen, da je logika razuma skoraj odpovedala in začutili smo, da stojimo pred nečim nemogočim. To občutenje ni več zahtevalo »razumevajte

svet, temveč bivajte najprej«. Vedno bolj glasno smo opozarjali na nemožnost možnosti in v tem je gotovo najbolj eksistencialistično doživljanje takratnega časa, ki upošteva samo in najprej to, da je eksistenca pred esenco, bivanje pred vsakršnim bistvom. Resnice ne iščemo, jo počnemo, ustvarjamo, resnica nikjer ne čaka kot že izgotovljena in dana.

Zdaj po petdesetih letih vemo in čutimo, da ravno ta možnost nemožnosti ohranja moč utopije v dobi, ki se je uradno deklarirala za post-utopično dobo. Zato nas pri utopiji ne usmerja najprej znanje, ampak težnja po svobodi in to po več svobode, in svobodi je treba pustiti eno in to svobodo. Še tako prepričani v dialektiko kot kozmični impulz sveta, o nasprotjih, ki tvorijo vso svetovno bit in življenje v njej, vemo, da ko enkrat razlike in nasprotja so, te ostajajo trajne in pustimo jim svobodo. Dialektična utopija je zavest pokončne hoje, odprtosti za boljše, pogled, ki je usmerjen v prihodnost in ne v večnost. Zato smo se naučili jemati preteklo iz prihodnjega in ne več po zadržanih kranjskih vzorih prihodnost iz preteklosti. S tem bi lahko izginila naša zasvojenost s politiko, ki je po mnenju mnogih od nas celo pogubna narodova zasvojenost, zdaj v predvolilnem času še posebej navzoča.

V mislih spet podoživljam dobo izpred dobrih petdesetih let, ko sem korakala s tistimi, ki so državnim ustanovam vpili – z moje strani je bila to prošnja –, naj nam pustijo samo odprte možnosti za življenje, z ničimer omejene možnosti, ki smo jih takrat imenovali tisoč lotosovih cvetov. Vem, mnogo pozneje sem izvedela, da je bil med nami takrat čuden »tičko«, ki je nas, študente, hujskaško z eno roko nagovarjal, naj gremo demonstrirati na ljubljanske ulice, z drugo roko pa je telefonaril udbi in policiji kot denunciant in sporočal imena teh, ki naj bi bili povzročitelji nemirov, skratka subverzivni elementi. Pa se je na policiji našel moder človek, ki nas je varoval in proti nam ni dovolil represalij. Vse, prav vse se da zlorabiti, celo kaj najsvetejšega.

Bili smo mladi in to so bila naša, samo naša zlata leta 20. stoletja, urejeno in polikano življenje – norma in vzor – pa nam je govorilo, da sta tu samo dve predpisani možnosti za življenje, obliki, ki smo jima kazali figo, ena javna: čim prej se izobraziti, pridobiti poklic in nemudoma v službo, druga privatna: čim prej v zakon, ustvariti si družino, ker se tako pač spodobi. Dobrohotno starševsko svarilo se je glasilo, da bo starost pač spraševala: Mladost, kod si hodila?

Zborovanje na Aškerčevi, 14. aprila 1971. Foto: Iztok Premrov.

Mi pa smo šli na barikade in kot uporniki jurišali na nebo, kajti vzgajali smo se sami, bili smo odeti v najčistejše sanje, pripravljeni izkrvaveti, umreti tam na barikadah upanja. Ironija usode je Rudija Dutschkeja (roj. 1940), enega najbolj zavzetih voditeljev študentskih nemirov v Nemčiji, pokončala tako, da se je med kopanjem v kadi decembra leta 1979 utopil zaradi epileptičnega napada, ki jih

je pogosto doživljal odtlej, ko so 11. aprila 1968 nanj protikomunisti – kot na neprilagodljivega – streljali in je bil ranjen v glavo.

Juriš na nebo! Le s čim je razložljiv danes, ko jih imamo že krepko čez šestdeset? Osebnostno mislim, da samo s tistim, kar ga je porajalo, namreč s potrebo po poštenosti in svobodi ter z občutkom za pravičnost. Občutenje pravičnosti ni nikdar delno in tudi pravica ne. Doživljaš jo kot sončne žarke, ki imajo moč, da vsako stvar povsem presvetlijo, do kraja, kot kak rentgen. V imenu tega doživljanja, ki je trajne narave, vem, da je šlo za gibanje, ki ni odkrivalo velikih stvari samo v rušenju kapitalizma, ki ga itak ni maralo, ampak je kot veliko razkrilo potrebo po uničenju represivnih tradicionalnih vzorcev medčloveških odnosov in osebnega vedenja (obnašanja) v obstoječi družbi, zato je generacija '68 odpravljala tradicionalno politiko, vključno s politiko tradicionalne leve, z eno najprivlačnejših in najbolj zgovornih parol tega časa, in sicer s parolo »zasebno je politično«.

Skratka, spremeniti je treba medčloveškost in trpljenje oddaljenih svetov smo začutili kot svoje lastno trpljenje, teh v Vietnamu, ki so se borili namesto nas, veselili smo se upanja Kubancev kot svoje lastne radosti – in zato vpili: »Castro, vzdrži«, »¡Cuba sí, yanquis no!«. Politizacija je pomenila etizacijo sveta, in svetovljanstvo takratnega časa spremlja mojo generacijo '68 trajno – danes seveda govorimo o globalizaciji, o svetovnem etosu, ne o revoluciji, saj je ta beseda iz besednjaka zdajšnje mlade generacije, povedano v njihovem žargonu, praktično »ful izginila«. Toda mi pri sebi še vedno ugotavljamo, da so trenutki, ko radi beremo dnevnik ubitega Che Guevare (8. oktobra 1967 v Boliviji) in besede, ki jih je zapisal kolumbijski duhovnik, dominikanec, ki se je kot gverilec boril skupaj s komunisti, Camilo Torres, in bil pri tem prav tako ubit (15. februarja 1966 v Kolumbiji). Na trgovinskih policah so se skupaj znašle majice, poslikane s portretom Che Guevare in Marilyn Monroe, in te se še danes dobro prodajajo. Skratka, zaslužkarstvo tako po kapitalistično, profitno donosno in vsaj to imata Che Guevara in Marilyn Monroe skupnega, namreč da ju je umoril isti vir.

Čas naše mladosti je bil čas, ko sta se – tudi pri nas – iskreno soočala krščanska in marksistična misel, celo kakšen jezuit nas je podučil, kako brati Marxov Kapital. S kakšno radostjo smo opazovali poskuse zблиževanja socializma in krščanske misli in takrat popularni evrokomunizem, v Italiji še posebej, je bil tik pred zgodovinskim sporazumom med krščansko demokracijo in komunistično

partijo. Celo sam papež Pavel VI. ga je s simpatijami podpiral in spominjam se srečevanj z italijanskimi komunisti, saj smo v Italiji ob nedeljah, ko smo se dobivali v kakem prijaznem kafiču, mi, ateisti, čakali nanje, ker so oni, prav tako komunisti kot mi, bili do devete ure v cerkvi pri maši – od tam pa naravnost na skupni partijski sestanek. Takšne oblike družabnosti nikdar ne pozabiš in iz teh srečevanj mi je ostalo v spominu nekaj, kar je spominjalo na utelešeno etiko.

Ko je bil predsednik italijanske vlade Aldo Moro na svoji vožnji v parlament dobesedno ugrabljen – vemo, da je takrat hotel sestaviti novo vlado, v kateri bi sodelovali tudi komunisti –, je prišlo tragično sporočilo, da je bil 9. maja 1978 ubit. Leta 1978 je umrl tudi papež Pavel VI., njegov naslednik, Janez Pavel I., je moral še bolj tragično umreti po enem mesecu, nato pa je prišel kardinal s Poljske. Organizirani proces sesuvanja in uničevanja socializma je postajal čedalje bolj intenziven – o svetovni revoluciji in solidarnosti svetovnih razsežnosti smo romantični zanesenjaki razglabljali samo še v kaki reviji, tako da sem takrat že videla, kaj pomeni neko idejo ohranjati samo še tako, po »salonsko levičarsko« – in čedalje več retoričnih marksistov na položajih je začelo glasno rohneti, da so v bistvu meščanski in buržujski sinovi, ki so pač za nacionalizirano premoženje po drugi vojni dobili določeno kompenzacijo v podobi oblasti kot povojni dežurni komunisti. Do nas, ki smo bili brez ustreznih meščanskih pedigrejev, so kazali odpor in celo zgražali so se, kako si sploh upamo študirati na Filozofski fakulteti, ki je namenjena eliti v metropoli.

Oblast je le oblast, kakršna koli že je. Mnogi, ki smo to realnost sicer videli in jo pravilno prepoznavali, pa smo vendar upali, da se bo socializem regeneriral, da je trajen in da bo ohranil svojo moč, namreč kot edina in dejanska alternativa kapitalizmu, saj druge ni. Še smo sanjali, želeli smo stvari premakniti naprej, jih reformirati – tisti pa, ki so pisali scenarije, so Stvar zapisali poginu. Mnogi smo odklonili, da bi se znašli v bratovščini bivših komunistov, ki so čez noč postali fanatični antikomunisti, in nismo pritrjevali prihajajoči štacunarski budalosti v podobi privatizacije vse do danes, ko nas po znižani ceni razprodaja celemu svetu. Določena zahodna prevlada se je začela širiti v vse dele sveta ter pri tem opravičuje svoje vojne in nasilje še danes, vse pod krinko človekovih pravic, ki niso kaj drugega kot pravičniška hinavščina.

Okrog leta 1970 sem kot slovenska delegatka sodelovala s predsedstvom Zveze študentov Jugoslavije in spominjam se takratnih pogovorov v Beogradu,

ki so od vseh nas takrat zahtevali strogo molčečnost. Človek, ki je te besede slišal, pa bi najraje zarjul – in zdaj, ko so po pol stoletja objavljene, jih lahko posredujem. Takrat smo čutili neko grozeče ozadje, zelo angažirano in strupeno, kot môra se je sprehajalo med nami, in to danes, po nekaj desetletjih, še najlažje povem z objavljeno življenjsko izpovedjo človeka (Ivan Somrak: Spomini na Tita, 2003), ki je bil v neposredni bližini maršala Tita: »Pred prihodom na uradni obisk Nixona je prišel na uradni obisk državni sekretar za zunanje zadeve gospod Schultz. Bil je gost predsednika jugoslovanske vlade. V protokolu je bilo predvideno, da g. Schultza sprejme tudi Tito. Razgovor so imeli v Belem dvoru. Po protokolu bi bilo potrebno izpeljati kratko srečanje brez političnih pogovorov. Zavleklo se je kar dobri dve uri. Vsebina pogovorov je bila, da Amerika želi imeti večji vpliv v Evropi in da je potrebno odstraniti varšavski pakt. Predlagal je celo, da naj se Jugoslavija odpove samoupravljanju in neuvrščenosti in se priključi demokratičnemu svetu pod vodstvom ZDA. Tito je te predloge odločno zavrnil s poudarkom, da je Jugoslavija na poti uspešnega gospodarskega razvoja. Neuvrščene države so že tedaj imele velik pozitivni vpliv na mir v svetu, kar je njihova največja vrednota. G. Schultz se ni mogel sprijazniti, da ni uspel prepričati Tita, zato je zelo nervozno udaril po mizi in rekel: ‚Komunizem se mora uničiti na celem svetu. Ne bomo trpeli, da se nam podira gospodarstvo zaradi vzpona komunizma. Ne bomo varčevali na tem, koliko bo stalo, da komunizem uničimo.‘«

O tej demokraciji, ki je prišla k nam, nekdanji slovenski uslužbenec maršalove protokolarne službe upa povedati brez dlake na jeziku: »Po padcu berlinskega zidu so Američani objavili, da je njihova država financirala protikomunistične organizacije v Evropi v skupnem znesku 65 milijard dolarjev.« Torej mi zdaj za ta »prihod« in tovrstno, drago »demokracijo« krepko preplačujemo, obresti so v porastu, samo naraščajo. Odplačevanje pa izgleda kot naraščajoče zadolževanje, brez konca in kraja, z obupnim porastom revščine.

In kaj smo izgubili mi, naša generacija, ki se je docela poistovetila s socializmom? Ta je ljudem širom po Sloveniji omogočil neverjeten napredek, nenadoma pa so se ljudje s strahom začeli spraševati, če bodo v prihajajočem kapitalizmu sploh še lahko ohranili doseženi standard in ga materialno uspeli vzdrževati.

Na drugi strani so nekam čudno začeli tuliti večno »odrinjeni«, užaljeni in »prizadeti« demokrati. Imel je vilo, tri avtomobile, bil je celo direktor v

zelo uspešnem podjetju in povrhu še partijski sekretar, dvakrat poddirektor v taistem podjetju. Po letu 1991 je vse po vrsti obtoževal, da je bil odrinjen, nato je spravil podjetje v stečaj in ga na koncu po nesramno nizki ceni odkupil. Kot sprivatizirani novopečeni kapitalist in večno užaljeni demokrat je začel z nenaravno belino kalodontnega nasmeška na obrazu delavce odpuščati in hkrati spravljal pokradeni denar v banke na zahodu, celo na nekih otokih, ki sem si jih morala ogledati na zemljevidu, da sem sploh izvedela, kje so. Menda tam pogosto divjajo tajfuni.

Zdaj je pomlad in končno je zime konec. Praznih plastenek od mineralne vode ne nosim več upokojenki, ki nima denarja za kurjavo. V te plastenke je pozimi nalivala zelo vročo vodo in mi pokazala, kako jih je do trideset puščala v sobah, da jih je vsaj malo ogrela. Nekaj ur je to trajalo, potem pa znova vročo vodo v nje s štedilnika v kuhinji. Nekoč, pred petdesetimi leti, smo se javno angažirali, v nekem trenutku smo postali nemogoči in zato zahtevali realizem, predvsem več socialne pravičnosti. In kdo jo zahteva danes?

Ob 200. obletnici Marxovega rojstva sama pojdem po poteh demonstracij leta 1968, nemo in stoično, kajti nikomur nisem dolžna reči ničesar in svojega doživljanja ne pustim nikomur, da bi mi potrjeval ali oporekal. In če sploh pojdem na volitve, vem, da ne morem voliti tega, kar bi želela, ker tega sploh ni, kvečjemu bom morala voliti samo zato, da bom povedala, česa nočem. Drugega volitve ne morejo dati in mnogi se jih bojimo, kajti fašizacija, ki je kot stekel pes pred vrati, je v prostore sosedov okrog nas že krepko vstopila. Mar je že spet tako, da praviloma vsaki spodleteli revoluciji sledi fašizacija?

Srečanje v juniju, najprej 6. junija 1968 in petdeset let pozneje 6. junija 2018

Vsakokrat je cvetela lipa in kostanj, svet je bil pregret z zgodnjepoletno toploto. Ne samo spomini na leto 1968, še nekaj več nas je napotilo do tega, da smo se mi (na fotografiji), ki še živimo, srečali in si segli v roke. Bili smo skupaj takrat, ko smo kot organizirani in povezani sporočali svetu med drugim to, da je demokracija živo, z življenjem izpolnjeno gibanje, ki nastopa kot spontani korektiv oblasti od spodaj. Mi, takratni vstajniki smo imeli svoje sporočilo, ki je vse glasno opozarjalo, da se bo treba soočiti s stvarnostjo, kajti ne pozabimo,

Petdeset let pozneje – Študentsko naselje, 6. junija 2018.

V prvi vrsti z leve proti desni: Drago Ščernjavič, Vinko Zalar, Ciril Baškovič,

Peter Kovačič Peršin, Peter Pal, Andrej Ule, Darko Štrajn, Lev Kreft.

V drugi vrsti z leve proti desni: Dušan Semolič, Lado Planko, Lenart Šetinc,

Duba Sambolec, Franci Pivec, Edi Štefančič, Cvetka Hedžet Toth, Pavle Kristan,

Pavle Gantar, Pavle Zgaga, Milenko Vakanjac (s kapo), Robi Kroflič, Pavle Čelik.

da je vse že kazalo na prihajajoče spremembe, ki so zahtevale alternative znotraj samega obstoječega socializma. »Zahodna demokracija« je neizprosno rušila socializem in se pri tem dokaj pogosto preoblekla v kakšne popularne hipijevske cunje s polnimi usti človekovih pravic. Mi pa smo želeli socializem ohraniti, prenoviti in še danes smo na to dejstvo ponosni, kajti šlo nam je za demokratični socializem.

Politična dejavnost lahko premaguje človekov egoizem in nas usmerja k drugim ljudem, skratka k človeštvu, in na pomlad leta 1968 smo bili politično zelo dejavni in ta svojevrstna etična zahtevnost je bila kot iskanje možnega, kakovostno novega, torej dobrega za ljudi, človeštvo. Še danes ne maramo politike, ki želi po znanih tradicionalnih vzorcih vladati v imenu nekih vzvišenih, prvih resnic na način, kot bi to radi po eni strani »egomanski gangsterji«, ki mislijo, da vedo, kaj

hoče »zgodovina«, z druge strani pa »hinavski moralni apostoli«, ki se sklicujejo, da vedo, kaj hoče »bog«. Enih in drugih se bojimo, in če se ljudje začnemo bati in se v nas naseli strah, potem izginja spontanost, v nas pa narašča agresivnost. Koliko manj agresivnosti bi bilo med ljudmi, če bi se vsaj malo bolj potrudili za negovanje spontanosti – recimo po šolah! Tudi politiko opazujemo po tej plati.

Iz zgodovine vemo, da tam, kjer izginja spontanost, nastajajo pogoji za totalitarizme in tega nočemo več, ne v taki ali drugačni preobleki, tudi ne v združenoevropski, ki nas je okužila s strahom za preživetje. Visoko vprašanje politike je, »kaj storiti«: vedno je veljalo za izrazito etično in pogled je tu – vsaj moral bi biti – usmerjen naprej, v prihodnost. Politika naj bo jemanje preteklega iz prihodnjega in ne obratno, kot je nam vsem znano – tragično – jemanje prihodnjega iz preteklega. Zato bi veljalo spoštovati stare modrece, ki so nas svarili, da tega, kar je bilo storjeno v preteklosti, noben bog ne more spremeniti v nikdar storjeno, kot da se ni nikdar zgodilo.

Ko smo 6. junija 1968 demonstrirali, nas policija ni tepla in po petdesetih letih je prišel med nas Pavle Čelik, ki je to nekoč izrecno prepovedal in ga vidimo na sliki med nami, saj smo mu trajno hvaležni za njegovo takratno solidarnostno držo. S kakšnim prijetnim navdušenjem je novinar, ki nas je spremljal, zapisal, da je takratni prvi človek policije med demonstracijami dal nam študentom celo zvočnik, da smo lahko sporočili svoje zahteve. In tudi smo.

Tolikšne mere odkritosti in poštenosti, kot smo jo doživljali takrat leta 1968, nismo nikdar več – mladost, hvala ti za to doživetje. Bili smo uporniki in najbolj naravna podlaga za uporništvo je človekova potreba po pravičnosti in občutek za poštenost. Človek je človek zato, ker se tega zaveda in tako tudi deluje. Moja uporniška generacija '68 je vse dojemala in razmišljala skrajno senzibilno in to smo za vedno ponotranjili, kajti nemišljenje je zlo in to se je dogajalo v fašizmu. Sreča mišljenja pa je to, če v vsakem trenutku, še tako nemogočem, sploh lahko mislimo in zelo smo se koncentrirali, študija nismo zanemarjali na račun politične dejavnosti. Učinke takšnega dojemanja čutimo še danes, od takrat nas spremlja to kot nekaj trajnega.

Ne pozabimo, da smo ljudje najprej bitja potreb, še preden smo zaklinjalci človekovih pravic, zato danes govorimo o antropologiji politike, ki mora znati temeljito prepoznavati potrebe ljudi. Dobremu politiku to vsak trenutek uspeva. Tako je zgodovinski napredek možen kot moralni napredek, ki se poraja najprej

iz rastoče občutljivosti in doveznosti za potrebe čedalje večje množice ljudi in stvari. Skratka, za solidarnost gre.

In danes? Neoliberalizem ni zahteval samo radikalne spremembe ekonomije, ampak še spremembo duše. Prišlo je celo do čudne bratovščine med ekonomijo in kulturo, vračanje kapitalizma prinaša reorganizacijo tudi na področju kulture, etike, skratka, s seboj prinaša povsem novo racionalnost. Privatizacijski zagon sesuva socialno državo, ki je nekoč medčloveškost gradila na najširši družbeni solidarnosti, in solidarnost je druga plat pravičnosti. Solidarnostno naravnana družba varuje ljudi, jih štiti pred moralno skrajno pogubnim »najšibkejši člen marš ven« in konkurenco, ki se glasi »vsak proti vsakemu«.

Celo znotraj evropske skupnosti danes govorimo o investicijski državi in ne več o socialni državi, kot smo še v nedavni preteklosti. Prav tako razpravljamo o spreminjanju osebnosti, zato je v najnovejši dobi, ki se samovšečno imenuje posthistorična doba po izteku utopij, dvestoletne zgodbe revolucij in sesutju socializma, zelo pogosta beseda individualizacija – s prizvokom izrazite neso-lidarne, egoistične drže – in ne več družba, saj družbe kot take naj sploh ne bi bilo; so samo posamezniki in družboslovje na čelu s sociologijo naj bi pomenilo celo nekakšno nadziranje družbe.

Ko smo 6. junija 2018 odhajali iz študentskega naselja, smo že vedeli za iztek volitev 3. junija, in ponovnega izbruha sovražnosti, ki spremlja zdajšnjo, predvsem desničarsko politizacijo, še prek televizijskih ekranov, sovražnosti nismo zaustavljali protestno, ampak predvsem z etično ugotovitvijo, da sodobna demokracija razen pravičnosti in solidarnosti potrebuje še kaj prijateljskega. Starodavni modrec nas trajno opozarja, da »dober človek pomeni isto kot prijatelj«. Etika je kot most od jaz k ti, od človeka do človeka, in kar je na ravni medčloveškosti prijateljstvo, to se na širši družbeni ravni med ljudmi imenuje solidarnost. Če želi politika s svojimi institucijami delovati etično, mora imeti vgrajene vse najfinejše mehanizme solidarnosti. Zato nima smisla več govoriti o krizi vrednot in se zatekati v ideologijo človekovih pravic, kajti oboje je lahko samo nepotrebno prelaganje in odrivanje problemov, rečeno na kratko: pravičniška hinavščina.

Je nekaj, kar naj upošteva vse, kar ima v rokah politične vajeti ter je drža-votvorno in demokratično. K pravičnosti spada še kakšna porcija zmožnosti negovanja prijateljstva in stari mojster etike Aristotel opozarja: »Izkušnja nas

uči, da države temeljijo na vezeh prijateljstva in da so zakonodajalci za prijateljstvo celo bolj v skrbeh kot pa za pravičnost. Zakonodajalci si namreč najbolj prizadevajo uresničiti slogo, ki je nekaj podobnega kot prijateljstvo, razdor, ki je temelj sovraštva, pa preganjajo. Če so si ljudje prijatelji, ne pogršajo pravičnosti, če pa so pravični, pogršajo prijateljstva; in najvišja stopnja pravičnosti ima tudi značilnosti prijateljstva.« Torej: vi, ki lahko vplivate kot zdajšnji politiki, da bodo ljudje prijazni, boste zdržali?

Tako vas sprašujemo mi sedemdesetletniki, ki smo nekoč leta 1968 jurišali na nebo, ker smo želeli svet in razmere v njem spremeniti v prav vsakem kotičku sveta v prijazno domovanje za vsakega človeka za vse ljudi. Nikomur od nas ni žal.